

Könyvszemle

Hantz Lám Irén: *Torockó. Útikalauz*. Kiadja az Erdélyi Híradó Könyv és Lapkiadó Kolozsvár, 1998. 144 l.+4 l. színes fénykép+ térkép

Erdélyben kevés patinásabb, híresebb falu van, mint Torockó. Múltja a legendákba vész. Egyféleképpen ismeri a kollektív emlékezet, mást mondanak az oknyomozó történészek. Így ihletődhetett belőle három népszerű regény is. Mindezek mellett valóságos kis unitárius sziget Torockó, iskolája egykor messze földről vonzotta ide a diákokat. Festői völgyben fekszik, magas sziklafalak közt, úgyhogy turisztikai szempontból is figyelmet érdemel. Lakossága a közelmúltig megtartotta jellegzetes viseletét, népművészetét.

Mindezekről a kommunizmus évei alatt alig eshetett szó. Torockó is az egységesítés áldozatává vált. Még jó, hogy e korszak csak egy piactéri tömbház felépítésével változtatott a faluképen. Aztán 1990-től megkezdődött Torockó új korszaka. Ezt elsősorban Kolozsvárhoz való közelségének köszönhetette. A jó útviszonyok mellett a 62 km-es távolságot aránylag hamar meg lehet tenni, s a környék minden szempontból egyedi élményeket kínál. Erre elsőként két iskola közössége figyelt fel: a kolozsvári Brassais Véndiák Alapítvány és a Báthory Líceum is házat vásárolt itt diáknyaralattatásra. A brassaisok valóságos szabadidőközpontot építettek ki 45 személynek biztosítva elszállásolási lehetőséget. E központ-teremtés fő mozgatója, lelkes szervezője Hantzné Lám Irén, a Brassai Líceum földrajztanárnője volt. Ő fedezte fel a családjá révén torockói származású Tóbiás Károly amerikai professzort, aki jelentős összeggel támogatta a vendégház kiépítését, majd egy képkiallítási terem, a Tóbiás Éva Galéria létrehozását, s most e kötet megjelentetését is. Hantzné Lám Irén e munkájával kétségtelenül feltette a koronát mindarra, amit e faluért tett és tehetett, megérdemelné, hogy díszpolgárrá avassák.

A torockói útikalauz a műfaj szabályainak megfelelően mindazt tartalmazza, amit a helységről és környékéről egy turistának tudnia kell. Ráadásul a kötet anyaga könnyen áttekinthető, ki-ki azonnal rátalálhat az őt érdeklő fejezetre, kérdéskörre.

A könyv a Bevezetésen kívül tizenöt hosszabb-rövidebb fejezethez áll. A végén magyar–román, illetve román–magyar földrajzi névmutató található, valamint irodalomjegyzék.

A Torockó az évszámok tükrében kétségtelenül a kötet egyik legérdekesebb fejezete. Tulajdonképpen kronológia Kr. u. 106-tól 1997 decemberéig. Kilencvennégy időpontot emel ki, s mondja el, néha csak két sorban, néha fél oldalon az ezekhez fűzhető eseményeket. Ami a századunk elejéig történt, az nyilván a korábbi irodalomból átvett adat. Kissé erőltetett ide beszorítani az unitárius hittételeket, és itt közölni az iskolára vonatkozó - aránylag kevés-

tudnivalót is. Ezek kétségtelenül egy önálló fejezetet érdemeltek volna a mai unitárius vonatkozásokkal együtt. Pontatlan a német bányászok 14. század eleji letelepítésére vonatkozó utalás. Az újabb kutatások szerint felső-magyarországi német bányászcsaládokat telepítettek ide a Thorotzkayak a bányászat fellendítésére. E családok hamar elmagyarosodtak, de neveik máig öröklődtek. Századunkra vonatkozóan hírt kapunk az első világháború 40, a második 20 hősi halottjáról, a románosítási törekvésekről, köztük a piactéri 1938-ban felhúzott ortodox templomról, a közigazgatási változásokról, a filmvetítésekről és moziról, az RMDSZ itteni szervezetének megalakulásáról és a polgármester-választásról, az amerikai testvérgyülekezeti kapcsolat kialakításáról el egészen a műemlékjellegű házak 1996-os felleltározásáig. Ezt azonban „Torockó újkori történetének legjelentősebb eseménye”-ként minősíti - alig másfél évvel később - túl merész állítás.

Jó ötlet volt külön fejezetet szentelni a torockói címereknek, jelvényeknek. Kevés maradt fenn belőlük, s így mindegyiküket számon kell tartani. Közülük kiemelkedik az egykori „bányaváros” ásós-ekevasas jelvénye és a Thorotzkay család négyes osztatú galambos díszű címere. A kötetben következetesen Torockoyt ír a szerző, bár a család az utóbbi századokban a Thorotzkay írásmódot használta.

A Torockó népi építészetét bemutató fejezet hozza talán a legtöbb újdonságot. Furu Árpád építésszámológ felmérése alapján pontos adatokat közöl. A falut turistaként szemlélőnek meglepően hangzik a tény: a piactér körül katonásan felsorakozó, eléggé hasonlatosan épített fehér kőházak legfeljebb 80-100 évesek. Ugyanis 1870 tavaszán pusztította el az itteni - többnyire fából készült - házakat egy nagy tűzvész, s azután épültek a ma láthatóak. Ezeknél régebbi típusú, XVIII. század végi épület csak vagy tíz maradt meg. A falu épületállagának 33,6%-a kiváltképpen értékes, gondos megőrzésre méltó.

A következő, húszoldalas fejezet, a Séta a faluban a kötet gerincét képezi. Ez a tulajdonképpeni falulokaluz. Itt található a piacsor és utcanevek, s a telkenkénti számozásnak megfelelően az épületekkel kapcsolatos tudnivalók. A tájékozódást segíti egy „településrajz”, de legalább a Piac tér telekkönyvi térképét érdemes lett volna ide iktatni. Az unitárius erődtemplomtól és a melléje épített iskolától - amelyben Brassai és Kriza János is tanult - kiindulva járhatjuk be az egész falut. A templom kapcsán szó esik a torockói varrottások két fő típusáról. Minden soron, minden utcában akad egy-két figyelemre méltó épület. Vagy külalakjával, szép fekvésével tűnik ki, vagy a benne lakók tették emlékezetessé, vagy pedig valamilyen szerepet játszott a falu életében. Volt itt posta és patika, épült községháza és művelődési ház, több kocsmá és üzlet. A 292. számot viselő legnagyobb, emeletes ház ma üres, a Székely-féle házra emléktáblát tehetnének, hogy ott szállt meg Dóczyiné Berde Amál és Vass Albert, amikor torockói képeit festette. A 202. számú brassais vendégházon már van az adakozó Tóbiásék nevét megőrkítő tábla. Megtudjuk, hogy századunk elején még öt vízimalma volt a falunak, mára csak egy működik. Van viszont egy újabbkeletű fűrészmalom. A falu házában működő múzeum mellett két népművészeti magángyűjtemény is megtekinthető. A szerző gondosan utána jár az utcanevek eredetének, értelmének. A tereken látható mosómedencét

például vajornak hívják, ami a német Weiher (tavacska) szóból származik. Egy külön fejezet a Birgejt veszi számba. Ennek neve is német eredetű (Berg=hegy), a hegyoldalban ékelt temetőt jelöli. A XVII. században kialakult sírkertnél Vincze Zoltán kéziratos munkájából idéz a szerző. Különleges itt a temetkezés: kőbe vájt családi kriptablangokba helyezték a koporsókat. Megismerkedhetünk a Zsakó, a Borbély, a Sebes család felirataival, kiemelkedő itt nyugvó képviselőivel. A leghíresebb torockói tanító, Sebes/s/ Pál kapcsán kis iskolatörténetet is kapunk.

Egy, a kettes számjegy torockói szerepével foglalkozó rövid ötletjáték után A mindennapok és az ünnepek Torockón cím alatt közli a kötet a grafikonokkal is szemléltetett demográfiai, gazdasági, valamint néprajzi adatokat. 1876-ban éltek a legtöbben, 1810-en Torockón, a legnagyobb népességcsökkenés az 1940-es bécsi döntés után állt be: az 1940-es 1140 főről 784-re fogy a lakosság. Azóta 700-750 körül állandósult a falu népessége. A haj az, hogy napjainkra a felnőtt lakosság több mint fele nyugdíjas. A múlt század végéig a torockóiak főleg a vasérc kitermeléséből és feldolgozásából éltek. A kezdetleges módszerekkel végzett - hagyományörző - bányászat lassan ráfizetéses lett, s így a bányákat rendre bezárták. Minthogy a mezőgazdaság és az állattenyésztés nem biztosíthatta a megélhetést, a torockói férfiak századunkban jórészt ingázó alkalmi munkásokká váltak. Ez rendre felbontotta a hagyományos közösségi életmódot is. A kötet napjainkban, a kollektív gazdaság felbomlását (1991) követő évekig elemzi a falu helyzetét. Bemutatja a vásári szokásokat. Az ünnepek felsorolásánál csak a konfirmációt emeli ki, itt még élnek a régi hagyományok, s ez az egyetlen alkalom, amikor megtekinthető a népviselet. A nem egyházi ünnepek közül a farsangtemetésnek van hagyománya Torockón. Ennek lefolyását Kun Kriza Ilona tanulmánya segítségével rajzolja meg a szerző.

Három művelődéstörténeti fejezet színezi a könyvet: Akik nevével Torockón találkozunk; Akik festették....; Akik írtak róla.....Érzékeltetik, hogy Torockónak milyen jelelős a múltja, megragadó a környezete, nagy fiaival pedig az egész magyarságot szolgálta. A múlt és a művészet iránt fogékony szerző a csúcokra figyelt. Brassai külön alfejezetet kapott. Nyilván, két-három oldalon csak pár érdekességet lehet elmesélni a százéves életútról. A dátumokra azonban vigyázni kell. Brassai születési éve vitatott. Leginkább az 1797 és az 1800 elfogadott. Helyes a 82. oldalon az 1797-es év használata, de a kronológiában is (15 l.) ezt kellett volna feltüntetni. A torockószentgyörgyi emléktáblát nem egy évvel Brassai halála után állították, hanem mindössze egy hónappal, 1897. július 18-án, amint az a közölt fénykép feliratán is látható. A Gergely István-féle Brassai-portrét meg 1997-ben a Brassai-hét keretében, május 25-én leplezték le. Végül Brassai nem 1875-ben, hanem az egyetem megnyitásakor, 1872-ben lett egyetemi tanár. A másik alfejezet Kriza Jánosról, a népköltészeti gyűjtőről szól, akinek nevét 1996 óta a Művelődési Ház viseli. Tóbiás Károly mint a brassais vendégház mecénása és névadója illeszkedik ide. A festők közül Vass Albert és Dóczyne Berde Amál, mint a táj szerelmesei, feltétlenül megérdemlik a méltatást. Mindkettőjüknek emlékkiállítás is rendezett Hantzné Lám Irén.

Nehezebb értékelni az Akik írtak róla....című sűrített összefoglalót. Itt a szerző már nem ad életpályákat, hanem pár szavas kommentárral kísérve felsorolja az írókat és azokat a műveiket, amelyek Torockóra vonatkoznak. Orbán Baláztól Beke Györgyig vagy tíz szerző is foglalkozott a helység múltjával, jelenével, néprajzával. Különösen emelte Torockó hírét a három népszerű regény: Jókai Mór (Egy az Isten), Gyallay Domokos (Vaskenyéren), Ignác Rózsa (Torockói gyász) művei. Az összefoglalóból is ki lehetett volna legalább két nevet emelni. Borbély István (1886-1932) Torockó legnagyobb szülőtte. Vasműves családból származott. Az irodalomtudományok doktora, a kolozsvári Unitárius Kollégium magyar–német szakos tanára, három éven át igazgatója, majd teológiai tanár volt. Számos irodalomtörténeti munkája mellett két torockói tárgyú kötete is megjelent: Torockó története 1848-49-ben; A régi Torockó. Nevét emlékezetessé kéne tenni Torockón is! Gyallay Domokos (1880-1970) történelem–latin szakos tanár pályája elején, 1905-1918 között Tordán tanított, s ekkor ismerkedett meg Torockó múltjával. 1909-ben megjelentette - még Pap Domokos néven - a Torda és környéke című turistakalauzát, melynek IV. fejezete Torockó és környéke bemutatására vállalkozik. Tizenhét oldalon hat alfejezetben három fényképmelléklettel szól a faluról és közvetlen vidékéről. Sikerére jellemző, hogy 1913-ban második kiadására is sor kerül. A torockói téma jó évtizeddel később érlelődik regénnyé: a két világháború közötti korszak egyik legnépszerűbb magyar történelmi regénye a Vaskenyéren (1925). A többi szerző esetében Torockó csak egy a feldolgozott témák közül.

Három rövidebb fejezet dicséretére válik a földrajz szakos szerzőnek. Szakterületére kalauzol el közérthető módon. Megismerhetjük a környező hegyek közzétípusát, s azt, hogy milyen kövekből építkeztek a torockóiak. A források, patakok feltérképezése, vízhozamainak jelölése a mellékelt térképpel együtt jó terepismeretre vall. A fák, virágok, gyógynövények, vadállatok szám-bavétele még a helybélieknek is hasznára szolgálhat.

A Turistautakon című fejezet Torockó környékére vezet el, szorosok, te-tők, várromok szolgáltatják az úti célt. A nyolc túrajavaslathoz több útvonalat is leír a szerző. A Hasznos tudnivalók közt apró kis adatokat kapunk az autó-utakról, távolsági közlekedésről, szálláslehetőségekről, látnivalókról.

A kötet egyes fejezeteit versek, versidézetek illusztrálják. Gyulai Pál, Áprily Lajos, Reményik Sándor, László Marcella, Egyed Emese találó sorai hangulatot keltenek, összekötik a múltat a mával. Paskucz László illusztrációi és a fehér-fekete, valamint a színes felvételek most szemléltetnek, gyönyörködtetnek, de pár év múlva dokumentum-értékűek lesznek.

Hantz Lám Irén e könyvével szolgálatot teljesített. Ahogy évtizedeken át katedráról hirdette a tudást, úgy most egy könyv lapjain osztja meg ismereteit egy falu és látogatói, de lényegében minden magyar olvasó közösségével. Bár csak minél több hasonló útikalauzt írnának!

Dr. GAAL GYÖRGY

